

**Verslag van Commissie van Overleg en Voorlichting Milieu (COVM)
Luchthaven Leeuwarden, 62e vergadering, 6 november 2023,
16.00 uur – 18.00 uur**

Naam	Functie	Aanwezig/afwezig
Mevr. F. Wiersma	Gedeputeerde Provincie Fryslân (voorzitter)	Aanwezig
Dhr. S. Slotegraaf	Adviseur Provincie Fryslân	Aanwezig
Mevr. M. Raatjes	Secretaris Rijksvastgoedbedrijf	Aanwezig
Mevr. J. Engelsman	Ondersteuning secretaris Rijksvastgoedbedrijf	Aanwezig
Dhr. J. van Deventer	Defensie Cdt Air Combat Command CLSK	Aanwezig
Dhr. J. Duin	Defensie Hoofd verkeersleiding	Aanwezig
Mevr. M. Molema	Defensie Hoofd communicatie	Aanwezig
Dhr. H. De Haan	Wethouder gemeente Leeuwarden	Aanwezig
Dhr. B. Kroese	Ambtelijke ondersteuning gemeente Leeuwarden	Aanwezig
Dhr. G. Veldman	Omwonende vertegenwoordiger gemeente Leeuwarden	Aanwezig
Mevr. A. van Beek	Vertegenwoordiger gemeente Leeuwarden	Aanwezig
Dhr. J. Dijkstra	Wethouder gemeente Waadhoeek	Aanwezig
Dhr. G. Verf	Omwonende vertegenwoordiger gemeente Waadhoeek	Aanwezig
Mevr. S. Tigchelaar-Pelser	Vertegenwoordiger gemeente Waadhoeek	Aanwezig
mevr. Van Zandbergen	Wethouder gemeente Tytsjerksteradiel	Aanwezig
Dhr. J. van Dam	Omwonende vertegenwoordiger gemeente Tytsjerksteradiel	Aanwezig
Dhr. L. Woudstra	ambtelijke ondersteuning gemeente Noardeast-Fryslân	Aanwezig
Dhr. S. van der Velde	Omwonende vertegenwoordiger gemeente Noardeast-Fryslân	Aanwezig
Dhr. G. Hiemstra	Omwonende vertegenwoordiger gemeente Sudwest-Fryslân	Aanwezig
Dhr. A. den Drijver	Adviseur Stuurgroep uitvoering motie geluidsmetnet	Aanwezig
Dhr. G. Veldman	Tijdelijk voorzitter Auditcommissie PGMN	Aanwezig
Dhr. H. Pries	Friese Milieufederatie	Aanwezig
Dhr. R. Helmhout	Defensie Hoofdbureau geluidshinder, zonerings en rapportering	Afwezig
Dhr. Ermens	Defensie OT Bureau geluidshinder	Afwezig
Dhr. J. Tol	Defensie Communicatie	Afwezig
Dhr. G. Hooiring	Ambtelijke ondersteuning gemeente Tytsjerksteradiel	Afwezig
Mevr. H. Jouta	Wethouder gemeente Noardeast-Fryslân	Afwezig
Dhr. B. Dam	Wethouder gemeente Sudwest-Fryslân	Afwezig

1. Opening

De **voorzitter** opent de 62e vergadering van de COVM in Leeuwarden en heet alle aanwezigen van harte welkom. De voorzitter mevrouw Wiersma stelt zichzelf voor. Mevrouw Wiersma is sinds juli 2023 gedeputeerde bij de provincie Fryslân met onder andere luchtvaart in haar portefeuille.

2. Mededelingen en eventuele aanvullingen op de agenda

Mevrouw Raatjes geeft een overzicht van de nieuwe leden: mevrouw Jouta (gemeente Noardeast-Fryslân); de heer Duin (Verkeersleiding Defensie) en de heer Priest (Friese Milieufederatie).

3.20 Er wordt nu even niet in de microfoon gesproken; het volgende wat te horen is de heer Van der Velde.

Afmeldingen zijn er van wethouder Bauke Dam (Gemeente Súdwest-Fryslân) en Remy Helmhout (Geluidsadviseur Defensie). Cynthia Bakker (Defensie) is niet aanwezig om een presentatie te geven. Eventuele vragen kunnen schriftelijk worden ingediend.

De staatssecretaris van Defensie komt op 4 december 2023 op bezoek voor een bestuurlijk overleg als vervolg op de eerdere bijeenkomst in april 2023. De agenda volgt nog.

Verder is de agenda conform vastgesteld.

3. Suggesties voor te bespreken onderwerpen

Er zijn geen suggesties.

4. Inventarisatie van gesprekspunten uit het publiek

De **voorzitter** deelt mee dat er twee insprekers zijn, mevrouw Inberg (bij de agendapunten 7 en 8; de heer Groenewegen over geluidsisolatie en het stationair geluid van de F-35 (Geluidsmmeetnet, werkzaamheden stuurgroep).

5. Verslag vorige vergadering

Pagina 3.

Bij de klachtenbehandeling wordt gesproken over een demonstratie van het nieuwe systeem. Dat systeem zou in januari 2024 worden ingevoerd. De heer **Veldman** vraagt naar de stand van zaken, want nu die demonstratie niet doorgaat, wordt het erg kort dag.

De **voorzitter** zegt toe deze vraag voor te leggen aan de heer **Helmhout** en daar schriftelijk op terug te komen.

Er zijn verder geen opmerkingen. Het verslag wordt met deze opmerking vastgesteld.

6. Klachtenbehandeling

De **voorzitter** deelt mee dat het agendapunt Jaarrapportage uit de vorige agenda is geschrapt.

Mevrouw **Inberg** werkt bij Milieudefensie Leeuwarden en is als omwonende belanghebbende. De werkgroep Klachten heeft veel zaken ingebracht in deze vergadering.

De werkgroep is echter niet tevreden over de afhandeling van de klachten. Er wordt nu een voor Nederland uniform systeem ingevoerd. Dat systeem komt niet tegemoet aan de voorstellen van de werkgroep om bijvoorbeeld de soort klacht weer te geven. Ook is er geen inzage mogelijk in de klachten. Zo is het niet duidelijk of het om dieren, mensen of bijvoorbeeld om geluidsoverlast of slaapverstoring gaat. Zij stelt voor om deze voorstellen alsnog mee te nemen.

De **voorzitter** herhaalt dat de heer **Helmhout**, die een toelichting zou geven, afwezig is.

De heer **Kroese** stelt voor om de zaken in Q1 en Q2 nog eens te bezien, voordat Q1 definitief wordt vastgesteld. De heer **van Deventer** vraagt of meneer Kroese zijn vraag kan toelichten. De heer **Kroese** licht toe dat bij klachten over vliegbewegingen staat bij Q1 een ander getal dan bij Q2. Ook de lange tekst eronder past niet in een klachtenrapportage. Hij ziet uit naar een reactie van de heer **Helmhout**.

De **voorzitter** zegt toe dat de heer **Helmhout** schriftelijk op deze opmerking zal reageren.

6.3. Werkgroep Klachten

Mevrouw **Van Beek** deelt mee dat de werkgroep Klachten een eigen klachtenanalyse opstelt. Door middel van het stellen van negen vragen wordt getracht om in beeld te brengen wat opvalt. Die analyse wordt nagestuurd.

Er waren nu slechts 222 klachten, wellicht door de tijdelijke sluiting van de luchthaven; de meeste klachten gingen over september 2023. 122 klachten kwamen uit Leeuwarden, 28 uit Stiens en 9 uit Marsum. Er kwamen klachten uit 35 verschillende dorpen en steden. De onderverdeling in geluid, stank en anders is respectievelijk 175, 30 en 52 (laag overvliegen). Er werd overwegend geklaagd over het geluid van de F-35; over de andere toestellen niet tot zelden. De meeste klachten gingen over geluid en – door de mensen ervaren – laag overvliegende vliegtuigen. Veel ouders meldden dat hun kinderen in paniek raken door het geluid. Verder waren er klachten over schadelijke effecten bij vee (slaan op hol) en huisdieren. Ook werd er veel geklaagd over “stuntende” vliegtuigen rond 21 september 2023.

Voor het eerst waren er klachten over het effect op verstandelijk gehandicapte mensen en ook over geen of slecht bereik van mobiele apparaten en GPS-systemen tijdens oefeningen, vooral in Berltsum en Jelsum.

De omwonenden vragen zich af of dat laagvliegen en stunts echt nodig is boven dichtbevolkt gebied. Het heeft onder andere veel effecten op kinderen en vee. Zij willen ook weten of er iets te doen is aan het slechte bereik van mobiele apparaten.

Het is moeilijk om de klachten te vergelijken met vorig jaar, omdat er toen weinig werd gevlogen. De drie eerder gegeven adviezen aan de basiscommandant zijn nog niet besproken en zullen pas later aan de orde komen. Het gaat om het laagvliegen boven de dorpen, onderzoek naar de reden van uitval van mobiele apparaten en een mogelijke verklaring van het grote aantal meldingen en klachten uit de 35 dorpen en steden. Heeft dat wellicht te maken met veranderde vliegprofielen?

De **voorzitter** ziet uit naar de rapportage van de werkgroep Klachten en kondigt aan deze voor de volgende vergadering te agenderen.

De heer **Verf** (Dorpsbelang Marsum) vraagt aandacht voor klachten over de Frisian Flag. De vertegenwoordigers van enkele omliggende dorpen hebben het evenement geëvalueerd. Zo'n grote internationale oefening zorgt voor veel geluidshinder. Het verschil in geluidshinder met normale oefendagen is erg groot. Zo was het op basisscholen veel moeilijker om les te geven. De draai naar het noorden gaf veel extra hinder. Die pijn kan echter worden verzacht. De informatie aan de omgeving was goed. Ook het parkeren voor spotters was goed geregeld. Een enkele suggestie voor verbetering is al doorgegeven. Veilig spotten in Jelsum (in de bermen) is lastig en levensgevaarlijk. Dorpsbelangen gaat verbeter suggestie doorgegeven.

De meeste toestellen hielden zich nu goed aan het bochtje om Marsum. De toestellen bleven ook minder lang op de vliegbasis. Ook het aantal starts en landingen lag dit jaar lager (van 50 naar 25 per week), omdat toestellen vanuit een eigen thuisbasis of vanuit een

vliegtuig startten. Dat heeft tot minder overlast geleid. Dat geeft hoop voor de toekomst.

75% van de vliegtuigen landden straight-in, zonder extra rondje over de dorpen. Dat zorgde voor een aanzienlijk mindere geluidsbelasting. Op donderdag 12 oktober 2023 vond er echter een groot aantal circuitlandingen plaats. Dat zorgde voor veel extra geluidshinder. De heer **Verf** vraagt de basiscommandant dan ook om daar bij oefeningen meer op te sturen. Al met al onze complimenten aan de basiscommandant en de medewerkers van communicatie om de extra overlast te beperken.

De heer **van Deventer** (basiscommandant) bedankt mevrouw **van Beek** voor haar analyse en zegt toe daar samen met haar naar te kijken om zo steeds meer te komen tot een kwalitatief goede analyse. De metingen en de vluchtgegevens zijn bekend. Verder zijn er zowel objectieve als subjectieve klachten. Het is goed om die zaken samen te brengen. De heer **van Deventer** legt uit dat de piloten van de toestellen die vanuit Volkel opereerden dachten dat, toen de vliegbasis dicht was, ze het luchtruim konden gebruiken om naar het oefengebied te vliegen. Na klachten is daarop bijgestuurd.

Op 21 september 2023 was er een demonstratie van een Belgische F-16 om nieuw personeel te werven, om jeugd te enthousiasmeren om bij Defensie te komen werken. De heer **van Deventer** begrijpt dat het eruitziet als stuntvliegen. Het is echter meer showvliegen. Dat is allemaal binnen de regels gebeurd. Dat alles moet inderdaad in goede dialoog gebeuren. Hij benadrukt dat tijdens oefening de gps niet is verstoord. Dat is niet toegestaan in het Nederlands luchtruim. Het evenement heeft veel spotters aangetrokken met als gevolg meer telefonisch verkeer. Wellicht dat daardoor mobieltjes minder goed werkten.

De trend in veel dorpen in Q1 en Q2 was inderdaad opvallend. Wellicht dat de klachten opvielen, omdat het totaal aantal klachten erg laag was door de sluiting van de vliegbasis. De heer **van Deventer** zegt toe de adviezen met mevrouw **van Beek** te bespreken en hoopt met haar samen een betere wereld te creëren.

De heer **van Deventer** bedankt de heer **Verf** voor de evaluatie van de Frisian Flag. Het is mooi dat de acties worden gewaardeerd. Daarbij kan de heer van Deventer niet beloven dat het volgend jaar weer 25 vliegtuigen zijn die opstijgen en landen. Het straight-in vliegen kwam vooral door het slechte weer. Informeren en elkaars belangen begrijpen brengt ons samen naar een goede balans.

De heer **Verf** (Dorpsbelang Marsum) stelt voor om dat straight-in vliegen nader te bespreken in een werkgroep. Het is de oorzaak van veel klachten.

De heer **Veldman** (omwonende van de gemeente Leeuwarden) merkt op dat er in Marsum een mogelijkheid is om ver van de weg, in een weiland (als dat beschikbaar is), spotters een plek te geven. Jelsum blijft op dat gebied een kwetsbare plek, ondanks dat er alles aan wordt gedaan om mensen op afstand te houden met onder andere dranghekken. De heer **Veldman** stelt voor om te zoeken naar mogelijke verbeteringen.

De heer **van Deventer** (basiscommandant) snapt dat mensen last hebben van de spotters. Dat is een actiepoint voor de gemeente Leeuwarden. Defensie heeft eerder voorstellen gedaan voor verbetering. De heer **van Deventer** zegt toe opnieuw de dialoog aan te gaan met de gemeente over een mogelijke oplossing voor het blokkeren van de bewuste parallelweg.

De heer **De Haan** (wethouder gemeente Leeuwarden) deelt mee dat er al samen met de provincie naar dit probleem is gekeken in verband met de veiligheid op de provinciale weg. Mogelijke oplossingen hebben echter tot niets geleid. Hij zegt toe er alles aan doen om een spottersplek mogelijk te maken. Het is minimaal een collectieve verantwoordelijkheid.

De heer **van Deventer** (basiscommandant) beaamt dat.

De **voorzitter** sluit de bespreking van dit onderwerp af.

7. Geluidsmmeetnet vliegbasis Leeuwarden

De **voorzitter** deelt mee dat aan de stukken over dit agendapunt een memo is toegevoegd over de uitvoering van de motie Geluidsmmeetnetten. Er hebben zich voor dit onderwerp twee sprekers gemeld.

7.1. Werkzaamheden Stuurgroep

De heer **Groenewegen** woont in Jelsum. De heer **Groenewegen** is secretaris van Dorpsbelangen en van de auditcommissie en als zodanig betrokken bij de ontwikkelingen rondom de vliegbasis. Zijn woning grenst aan de 60 Ke geluidscintour. De heer **Groenewegen** heeft in april 2021 ingesproken in de COVM-vergadering en toen aangegeven dat er geluidspieken voorkomen van 120 dB(A). Dit resulteert in 95 dB(A) in zijn woning. De geluidsisolatie van zijn woning weert gemiddeld 26 dB(A). De geluidsisolatie is in 1986 aangebracht. De wettelijk voorgeschreven geluidsinstallatie is 40 dB(A). De huidige geluidsisolatie is dan ook niet bestand tegen het nieuwe geluid van de F-35. Er is duidelijk sprake van een verhoging van het geluid naar hogere geluidscategorieën. Daarom moet de isolatie worden verbeterd. Dat komt ten goede aan de leefbaarheid van de bewoners. De heer **Groenewegen** stelt daarom, tien jaar na motie-Eijssink en vijf jaar na de introductie van het Geluidsmmeetnet, voor om met de hoogste prioriteit een planning op te stellen voor de isolatie van de woningen. Hij vraagt verder aandacht voor de opstartprocedure van de F-35. Het toestel draait nu voor de take-off dertig minuten stationair. Dat resulteert in een gevelbelasting van 70 dB(A). Dit zeer hinderlijke geluid kan worden voorkomen door de plaatsing van een geluidswal.

De **voorzitter** kondigt aan dat de heer **den Drijver** later een toelichting zal geven.

Mevrouw **Inberg** spreekt mede namens een aantal omwonenden. Zij is blij met de bevindingen van de auditcommissie over de pieken. Zij roept op om deze met de bewoners te communiceren.

Er zijn plannen om een nieuwe wijk te bouwen tegen de contouren van de vliegbasis aan. Dat heeft voor veel rumoer gezorgd. Er is grote behoefte aan meer informatie, want ook in dit gebied speelt het probleem van de gevelbelasting. Toch zijn er plannen voor een nieuwe (uiteindelijk permanente) woonwijk met 450 bewoners.

De auditcommissie heeft een brief verstuurd naar de staatssecretaris. Zijn reactie komt echter pas na deze vergadering. Het gaat om pieken van boven de 110 dB(A), honderden per jaar. Daar moet serieus naar worden gekeken. Ook de communicatie met omwonenden moet serieus worden bekeken.

De heer **Dijkstra** steunt het verhaal van de sprekers over het uitblijven van de geluidsdemping en steunt het verzoek voor een snelle uitvoering van de motie-Eijssink. Ook in de gemeente Waadhoeke is (in 2021) een motie ingediend. Ook daarin wordt het college gevraagd om bij de staatssecretaris aan te dringen op de controle van de in de jaren tachtig geïsoleerde woningen in relatie tot het huidige fors hogere geluidsniveau. De isolatie moet worden verbeterd, wellicht in combinatie met aandacht voor duurzaamheid. Hij roept Defensie op om loyaal te zijn en ervoor te zorgen dat de geluidsisolatie op orde komt.

7.2 Memo 10 Werkzaamheden SG voor COVM

De heer **Den Drijver** (adviseur van de stuurgroep Isolatie) vervangt (voorlopig) de heer **Kwast**. Hij is met pensioen. Spreker is bekend met de ontwikkelingen sinds 2013 met onder andere de realisatie van de geluidsmmeetnetten en onderzoek of de eerder aangebrachte isolatie voldoende is voor het geluid van de F-35. De stuurgroep heeft met Kamerlid Eijssink afgesproken zich te concentreren op de geluidsmmeetnetten. Aandacht voor de isolatie zou worden uitgesteld tot er meer ervaring was opgedaan met de F-35 en er dus meer informatie zou zijn over de geluidsoverlast. Na de komst van deze toestellen heeft de stuurgroep dit probleem samen met NIBAG (betrokken bij de eerdere uitvoering van de isolatie) opgepakt. Eerst is onderzocht of de destijds aangebrachte isolatie voldoet

aan het huidige geluidsniveau. Samen met NLR is er vervolgens een plan opgesteld over de methode van meten van de geluidsoverlast, onder andere met behulp van het geluidsmetnet. De resultaten zijn voorgelegd aan NIBAG om te beoordelen of de eerder aangebrachte geluidsisolatie voldoende is. Naast het geluid van het starten van de toestellen is – op verzoek van omwonenden – ook het geluid van het landen gemeten. Vervolgens zijn op verzoek van de stuurgroep ook metingen verricht aan de rand van het isolatiegebied (de 40 Ke-lijn). De resultaten zijn voorgelegd aan NIBAG en het NLR. De heer **den Drijver** ziet uit naar de eerste conclusie van NIBAG of de destijds aangebrachte isolatie voldoende is voor het geluid van de F-35. Hij benadrukt dat het werk wordt uitgevoerd door vrijwilligers. Daar gaat veel tijd in zitten. Bovendien zijn er ook bij Defensie en onder andere bij het NLR veel vacatures. Dat alles zorgt voor vertraging, ook al wil de stuurgroep zo snel mogelijk duidelijkheid.

De **voorzitter** bedankt de heer **den Drijver** voor de informatie en sluit de bespreking van dit agendapunt af.

7.3 Werkzaamheden auditcommissie

De **voorzitter** geeft het woord aan de heer Veldman voor een toelichting op de stand van zaken, onder andere over de geluidshinder op basisscholen. Het is goed te zien dat je in samenwerking met de omgeving tot oplossingen kunt komen.

De heer **Veldman** merkt op dat de commissie aandacht heeft geschonken aan de geluidsoverlast in de afgelopen jaren met aandacht voor pieken. De commissie heeft daarvoor een overzicht opgesteld voor de jaren 2020, 2021 en 2022. Bij de contouren Marsum en Jelsum is sprake van veranderingen, doordat er gebruik wordt gemaakt van een ander toestel. Alles wordt nauwkeurig geregistreerd en nauwlettend in de gaten gehouden. De informatie wordt gebruikt in de overleggen met de vliegbasis. Inmiddels is een nieuwe meetlocatie gerealiseerd en is voldaan aan verzoeken voor mobiele meters. De meters worden voor een langere periode geplaatst. Daardoor is de wachttijd voor het plaatsen van een mobiele installatie redelijk lang.

Op dit moment wordt gesproken met een kandidaat voor een nieuwe voorzitter voor de commissie. De heer **Bennen** heeft afscheid genomen.

De geluidshinder op basisscholen is op een prettige manier besproken. Scholen gaven aan dat de kinderen voornamelijk alleen om 14.00 uur buiten zijn, als ze naar huis gaan. Daarop is gevraagd om de starts niet op dat tijdstip te laten plaatsvinden. Daar is al gevolg aan gegeven.

In verband met de baanrenovatie hebben er weinig activiteiten plaatsgevonden. Er is dan ook weinig geluidsoverlast gemeten. In april 2023 heeft de staatssecretaris toegezegd de aangedragen opmerkingen eind 2023 te inventariseren en een planning te maken van de aanpak. De staatssecretaris brengt op 4 december 2023 opnieuw een bezoek aan de vliegbasis. De heer **Veldman** hoopt dat de auditcommissie daarbij aanwezig mag zijn.

De **voorzitter** deelt mee dat er nog gewerkt wordt aan de agenda van het bezoek van de staatssecretaris. Zij ziet uit naar de reactie van de staatssecretaris op de aangedragen (tien) punten.

8. Werkgroep Luchtkwaliteit

De heer **De Haan** (voorzitter werkgroep Luchtkwaliteit) was destijds, 35 jaar geleden, bij het aanbrengen van de geluidsisolatie, wethouder. Hij geeft nu een toelichting op het in het vorige COVM-overleg toegezegde onderzoek naar de luchtkwaliteit. Dat onderzoek heeft inmiddels plaatsgevonden. Defensie heeft daarvoor de financiën beschikbaar gesteld. Er is gemeten bij de startbaan en bij een referentiepunt. TNO verwacht eind december 2023 een eerste analyse te hebben uitgevoerd. De GGD zal vervolgens onderzoek doen

naar de impact van de uitkomsten van de metingen op de gezondheid van omwonenden. In de COVM-vergadering van april 2024 zal het resultaat kunnen worden gepresenteerd.

De **voorzitter** bedankt de heer De Haan voor zijn informatie en sluit de bespreking van dit agendapunt af.

9. Advies van het gezondheidsonderzoek

De **voorzitter** deelt mee dat er medewerkers van de GGD aanwezig zijn om eventuele vragen te beantwoorden.

De heer **Kroese** (gemeente Leeuwarden) geeft uitleg over het proces. Het onderzoek vond plaats naar aanleiding van een motie van de gemeenteraad van Leeuwarden. Het bleek echter lastig om de motie uit te voeren. Vervolgens is onderzocht of de motie conform het advies van de GGD omgezet kon worden naar een belevingsonderzoek. Dat is mogelijk, maar de voorkeur ligt bij een gezondheidsonderzoek. Daarop is gezocht naar schaalvergroting door samen te werken met andere gemeenten met militaire vliegbases. Dat is voorgelegd aan Defensie. Daar is tot op heden nog niet op gereageerd.

De heer **Veldman** stelt vast dat er een commissie Luchtkwaliteit actief is en dat er een gezondheidsonderzoek wordt uitgevoerd. De heer Veldman vraagt zich af of het de moeite waard om die activiteiten samen te voegen?

De heer **Kroese** (gemeente Leeuwarden) benadrukt dat er nog geen gezondheidsonderzoek wordt uitgevoerd. Hij beaamt dat het TNO-onderzoek daarbij betrokken kan worden, maar dat is afhankelijk van de conclusies van het TNO-onderzoek.

Mevrouw **van Zandbergen** (wethouder Tytsjerksteradiel) is blij met het onderzoek van Leeuwarden. Mevrouw **van Zandbergen** stelt de vraag in hoeverre worden de inwoners van Tytsjerksteradiel hierbij betrokken?

De heer **Kroese** (gemeente Leeuwarden) herhaalt dat het verzoek voor het uitgebreide onderzoek vooralsnog is voorgelegd aan Defensie. Als Defensie dat goedkeurt, zullen de inwoners van Tytsjerksteradiel hierbij worden betrokken.

De heer **Verf** (vertegenwoordiger omwonenden Waadhoeke) is blij dat de gemeenteraad van Leeuwarden met zijn motie een bal aan het rollen heeft gebracht die bijna niet meer tegen te houden is. Daarmee is er meer aandacht voor de schadelijke effecten van de vliegbewegingen voor de gezondheid.

In 2011 heeft in Limburg een gedegen onderzoek plaatsgevonden naar de gevolgen van de vliegbewegingen van AWACS op het vliegveld Geilenkirchen in Duitsland. Dat heeft ervoor gezorgd dat het gebied ontlast werd door een verdeling van de vluchten over het land. De heer **Verf** stelt voor om die systematiek over te nemen en daarop voort te borduren.

Mevrouw **Inberg** heeft eerder al gevraagd om ook het personeel mee te nemen in de onderzoeken.

De heer **de Haan** (wethouder Leeuwarden) hoopt ook dat het onderzoek samen kan worden uitgevoerd en kondigt aan het onderwerp met de staatssecretaris tijdens zijn bezoek aan Leeuwarden te bespreken.

De heer **Veldman** merkt op dat het verzoek van mevrouw **Inberg** betrekking had op het personeel van de vliegbasis.

De **voorzitter** deelt mee dat dat betrekking heeft op Arbowetgeving.

10. Presentatie Evaluatie COVM's

De **voorzitter** deelt mee dat er een PowerPointpresentatie is verstuurd. Mevrouw Bakker zou een toelichting geven. Zij is echter verhinderd. Eventuele vragen worden schriftelijk beantwoord.

De heer **Verf** (vertegenwoordiger omwonenden Waadhoeke) vond de presentatie helder. Er moet nog een contactpersoon benoemd worden om deel te nemen in de klankbordgroep.

11. Omgevingsvergunning en vergunning Wet natuurbescherming (Wnb) vliegbasis Leeuwarden

De heer **van Deventer** (Defensie) geeft een toelichting over het onderwerp. Hij deelt mee dat de aanvraag voor de omgevingsvergunning lang bij de toezichthouder heeft gelegen. Deze miste enkele berekeningen over de veiligheid van de opslag van munitie. Die berekeningen moeten door TNO worden uitgevoerd, maar de capaciteit bij TNO is zeer beperkt. Defensie heeft de aanvragen van Leeuwarden en Gilze-Rijen ingetrokken om de berekeningen te kunnen maken. De aanvragen worden nu voor 1 december 2023 opnieuw ingediend.

De Wnb is op 30 september 2020 ingediend. De vergunning is verleend, maar er loopt nu een beroepsprocedure. De zittingsdatum is nog onbekend.

De **voorzitter** stelt vast dat er geen vragen zijn en sluit de bespreking af.

12. Informatie over gebruik van de vliegbasis

De heer **van Deventer** (Defensie) herhaalt dat het een stille zomer is geweest in verband met de baanrenovatie. Bovendien waren er eerder al plannen, vanwege strategische redenen en oefeningen, om naar het buitenland (naar Volkel, Scandinavië en het Caribisch gebied) te gaan. Op 15 juli 2023 zijn de poorten van een vliegbasis geopend en zijn mensen geïnformeerd over de activiteiten. Het was een gezellige avond met dorpelingen uit de omgeving.

De baan is op 25 augustus 2023 volgens planning opengegaan. Die dag zijn de F-35's van Volkel teruggebracht naar Leeuwarden. Op 13 september 2023 is gesproken met vertegenwoordigers van de omliggende dorpen over de activiteiten. Toen is ook de brief die de heer **Veldman** noemde over schooltijden, besproken en zijn daar afspraken over gemaakt. Die zijn ook nagekomen behoudens in de periode van de Frysian Flag. De heer **van Deventer** kondigt aan daar verder schriftelijk informatie over verstrekken. De gang van zaken was een mooi voorbeeld van een goede dialoog met goed werk van de dorpsraden om de scholen bij elkaar te brengen en vervolgens de vliegbasis erbij te betrekken.

Op 22 september 2023 kwam de nieuwe voorzitter kennismaken met de vliegbasis. Van 2 tot 13 oktober 2023 vond de Frysian Flag plaats. Het is mooi te constateren dat er sprake was van een evenwicht tussen de oefeningen om het land te beschermen en het vermijden van en communiceren over overlast.

Dit najaar worden (in week 50) nachtvluchten georganiseerd om ook daar ervaring mee op te doen. Dat gebeurt ook in de weken 2, 3, 4 en 6 en 2024. Daar zal actief over worden gecommuniceerd. Het aantal nachtvluchten is sterk verminderd ten opzichte van de twaalf weken voorheen.

In januari en februari 2024 wordt voor het eerst maximale luchtverdediging met F-35's uitgevoerd. Het is dan mogelijk dat er op zaterdagochtend of zondagnacht vliegtuigen opstijgen. Eind februari/begin maart 2024 wordt het iets rustiger op Leeuwarden. Dan vindt een grote oefening in Amerika plaats met dreigingssystemen en oefenvijanden in een luchtruim dat in Nederland niet aanwezig is.

In 2024 is er geen Frysian Flag maar wel een wapeninstructie cursus. Een deel van de cursus vindt plaats in het buitenland en een deel van de cursus is theoretisch. Het vliegen

vindt plaats in Noorwegen in mei, juni en juli 2024. Alleen het tweede deel van het vliegen vindt plaats in Leeuwarden.

Er is gevraagd naar de status van het NLR-onderzoek. Het is het vier fase onderzoek om te zien of er minder geluidsoverlast mogelijk is bij het opstijgen en landen. Fase 1 was het valideren van het computermodel. Fase 2 was het creatief nadenken over opstijgen en landen. Fase 3 was het testen van het vliegen in de simulator. In fase 4 wordt met behulp van het geluidsmetnet gecontroleerd of de eerdere berekeningen over geluid kloppen. Daarvoor is in september 2023 een andere procedure gevolgd voor de vertrekken. NLR analyseert nu de metingen van het geluidsmetnet in combinatie met videotapes van de vliegtuigen. NLR verwacht eind november 2023 de eerste conclusies te kunnen trekken en verwacht begin 2024 een formeel rapport te kunnen opleveren. De heer **van Deventer** zegt toe de eerste bevindingen van november 2023 met de dorpsraden te bespreken. Hij verwacht met het vertrekken en opstijgen winst te kunnen behalen. Daarna moet nog onderzocht worden of dat ook daadwerkelijk minder overlast betekent voor de omgeving. Op basis daarvan kunnen de activiteiten worden aangepast.

Er wordt gesproken over een nieuwe motor met wellicht minder geluid. Dat laatste is nog onbekend. Bij nieuwe motoren wordt voornamelijk gekeken naar duurzaamheid, wat ze verbruiken, onderhoudskosten en bijvoorbeeld koelingskosten. De nieuwe motor zal echter pas begin jaren dertig aan de orde zijn. Het is nu te vroeg om er iets nuttigs over te zeggen.

Er is gevraagd om goede informatie, bijvoorbeeld door een collegetour te organiseren, zodat bewoners ook goed de situatie kunnen uitleggen aan bijvoorbeeld toeristen. De heer **van Deventer** deelt mee dat er eerder in het dorp Mill (5 km van de vliegbasis Volkel) een presentatie is gegeven over activiteiten op de basis. Daar was ook de gelegenheid om vragen te stellen. De heer **van Deventer** zegt toe elke uitnodiging voor een dergelijke tour aan te nemen en met de communicatiedeskundige na te denken over actieve informatie aan de omliggende dorpen op bijvoorbeeld dorpsavonden.

De heer **van der Velde** (plaatsvervangend vertegenwoordiger omwonenden Noardeast-Fryslân) moest tijdens de Frisian Flag wachten voor een brug. Op dat moment vlogen toestellen richting de vliegbasis. Een voorbijgangster wilde weten wat er aan de hand was met dat aanzwellende geluid. Het bleek een Oekraïense vrouw te zijn die de vliegtuigen in verband bracht met oorlog. De heer **van der Velde** heeft toen uitgelegd dat het om een oefening ging in NAVO-verband. Dat stelde haar gerust. Het is dus goed dat er goede informatie wordt verstrekt.

De verschillende meet&greet met de burens zijn grote meerwaarde. Verdere achtergrondinformatie kan zeer waardevol zijn om antwoord te kunnen geven op vragen van burgers. De heer **van der Velde** vraagt daarom om een soort collegetour voor omwonenden aan de oostkant van de basis met uitleg over wat er speelt, onder andere op het gebied van luchtkwaliteit en gezondheidsonderzoek.

Hij heeft inmiddels begrepen dat de heer **van Deventer** daar positief tegenover staat.

De heer **van Deventer** is blij met dit mooie voorbeeld van de voordelen van goede communicatie. Dat motiveert de defensie om nog meer zijn best te doen. De heer **van Deventer** zegt toe de collegetour te organiseren en daarbij diverse deskundigen op de verschillende gebieden uit te nodigen.

De heer **Veldman** (vertegenwoordiger omwonenden Leeuwarden) prijst de communicatie, onder andere over toekomstige acties. Hij is ook gecharmeerd van de open dagen om jong talent aan te trekken in plaats van de reguliere open dagen met vele demonstraties. Dat scheelt veel overlast. Hij vindt het verder goed om te horen dat het aantal nachtvluchten sterk wordt teruggeschroefd; van veertien naar twee weken.

De heer **van Deventer** benadrukt dat de geluidscontouren worden gerespecteerd, maar ook dat de vliegtuigen niet elektrisch zullen worden en dus geluid zullen blijven maken. Maar met een goede communicatie en wederzijds begrip kun je ver komen.

De heer **Verf** (vertegenwoordiger omwonenden Waadhoeke) is blij met de reductie van nachtvluchten, maar merkt ook op dat er in de eerste vijf weken dat er in 2023 werd gevlogen, maar een klacht is binnengekomen. Hij vraagt de werkgroep Klachtenafhandeling daar onderzoek naar te doen. Daar kun je van leren.

De heer **Verf** is blij dat de wapeninstructeursopleiding voor een deel (het vliegdeel) in een ander land plaatsvindt.

In een interview met de luitenant-generaal Andries Steur vertelde hij dat in de toekomst meer geoefend zal worden boven Noord-Nederland en de Noordzee. Daarbij speelt de basis in Leeuwarden een belangrijke rol. Op de site van Defensie staat dat er meer ruimte nodig is voor de groei en modernisering van de Nederlandse krijgsmacht. Daarvoor start nu een Nationaal Programma Ruimte voor Defensie met meer (milieu)ruimte op bestaande defensielocaties. Dat klinkt onheilspellend. Omwonenden worden al sinds 1982 gerustgesteld met de mededeling dat de wettelijke geluidscontouren niet vergroot zullen worden. Daar mag nooit aan getornd worden. De heer **Verf** wil weten wat het nationaal programma voor de luchtbasis Leeuwarden gaat betekenen.

De heer **van Deventer** antwoordt dat het gaat om beleid (van zijn baas). Die zegt regelmatig dat de wereld onveilig is en dat militairen nu eenmaal moeten oefenen. Defensie moet zich daarbij aan de wetten en limieten houden. De heer **van Deventer** houdt zich dan ook aan de eerder afgesproken contouren. Hij zegt toe de zorgen van de heer **Verf** over te brengen naar de juiste plek.

De heer **Verf** vraagt of de omwonende hun zorgen ergens anders kenbaar kunnen maken? Waarop de heer **van Deventer** reageert dat meneer **Verf** de zorgen kan doorgeven aan defensie en zij zorg zullen dragen dat het op de goede plek terecht komt.

De **voorzitter** bedankt de heer **van Deventer** voor de duidelijke toelichting. Zij benadrukt dat de veiligheid moet worden gewaarborgd, zeker met de recente ontwikkelingen in de wereld.

13. Aandachts- en actiepunten

De **voorzitter** deelt mee dat het overzicht later wordt geactualiseerd.

De heer **den Drijver** (adviseur stuurgroep) gaat in op de actiepunten van de stuurgroep. Er is een suggestie gedaan om metingen te doen in geïsoleerde woningen. Daar wordt nu aan gewerkt. Actiepunt b, over vergelijkingen tussen F-16 en F-35, is afgerond. De aandacht voor het niveau piekbelasting loopt via de auditcommissie en is opgenomen in het tienpuntenplan dat met de staatssecretaris wordt besproken.

14. Datum volgende vergaderingen

De volgende vergaderingen vinden plaats op maandag 22 april 2024 en maandag 11 november 2024.

15. Rondvraag

Er zijn geen vragen.

16. Sluiting

De **voorzitter** dankt de aanwezigen voor hun inbreng en sluit de vergadering om **17:34** uur.